

Dubravka Botica

Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljen / Received: 1. 12. 2022.

Prihvaćen / Accepted: 30. 6. 2023.

UDK / UDC: 726:27-523.4(497.572Rijeka)"17"

7.034.7(497.572Rijeka)

DOI: 10.15291/ars.4343

O stilskom rješenju bivše augustinske crkve Sv. Jeronima u Rijeci. Prilog istraživanju pluralizma stilova u sakralnoj arhitekturi 18. stoljeća

Style of the Former Augustinian
church of St Jerome in Rijeka: A
Contribution to the Research of
Stylistic Pluralism in 18th-Century
Sacral Architecture

SAŽETAK

Intenzivna istraživanja spomeničke baštine Rijeke u 18. stoljeću koja se provode u novije vrijeme iznijela su niz novih spoznaja, ključnih za spomeničku baštinu tog razdoblja i omogućila preciznije ocrtavanje slike umjetničke djelatnosti u tom gradu. Na temelju tih istraživanja moguće je provesti i stilsku analizu i novu interpretaciju korpusa arhitekture 18. stoljeća, a bivša augustinska crkva Sv. Jeronima, koja je novootkrivenim dokumentima potvrđena kao djelo najvažnijeg riječkog kipara Antonija Michelazzija (Gradišće na Soči, 1707. – Rijeka, 1771.), predstavlja posebno zanimljiv primjer. Barokna obnova gotičke crkve izvedena 1768. godine predstavlja spoj nekoliko stilskih rješenja različitog podrijetla te lokalne tradicije, odnosno primjer je pluralizma stilova zrelog 18. stoljeća. Spoj stilova i utjecaja logična je posljedica smještaja Rijeke na mjestu dodira različitih umjetničkih strujanja, mediteranskog odnosno venecijanskog i onog srednjoeuropskog, koji se očituju i na augustinskoj crkvi. Barokna obnova crkve u radu se razmatra i u širem kontekstu barokizacija srednjovjekovne arhitekture, raširene pojave u 18. stoljeću, u mediteranskom i u srednjoeuropskom krugu.

Ključne riječi: barokna obnova, sakralna arhitektura, Rijeka, 18. stoljeće, pluralizam stilova, neopaladijanski tip crkve, Venecija

ABSTRACT

Recent intense research into the 18th-century monumental heritage of Rijeka has resulted in crucial new findings that bring fresh insight into the artistic activity in the city. Based on these results, it is now possible to carry out a stylistic analysis of Rijeka's 18th-century architecture and offer new interpretations. Especially significant is the former Augustinian church of St Jerome, which the newly discovered documents have confirmed as the work of the most important sculptor in the city, Antonio Michelazzi (Gradišće na Soča, 1707 – Rijeka, 1771). The Baroque renovation of the Gothic church, carried out in 1768, is a combination of several styles of different origins and from different local traditions, which reflects the stylistic pluralism characteristic of the late 18th century. This combination of styles and influences is a logical consequence of Rijeka's geographic position at the intersection of different artistic currents: Mediterranean, or Venetian, and Central European, which are also evident in the Augustinian church. The author presents the Baroque renovation of the church in the broader context of adapting medieval architecture to the Baroque taste, a widespread phenomenon in the Mediterranean and Central Europe during the 18th century.

Keywords: Baroque renovation, sacral architecture, Rijeka, 18th century, stylistic pluralism, Neo-Palladian church type, Venice

Uvod

Nova intenzivna istraživanja baštine ranog novog vijeka u Rijeci koja se provode posljednjih godina donijela su iznimno važne i zanimljive rezultate,¹ koji su uvelike proširili spoznaje i upotpunili sliku umjetničke djelatnosti u tom gradu. Tako se sada arhitektonska baština Rijeke ranog novog vijeka, zanemarena u ranijim istraživanjima i velikim dijelom uništena u 20. stoljeću, novim istraživanjima, posebno arhivskih dokumenata, ističe brojnošću i visokom kvalitetom. Odras je intenzivnog razvoja grada nakon 1719. godine, kada je za vrijeme cara Karla VI. proglašena carskom lukom, te postaje prometno i trgovačko središte, važna luka Habsburške Monarhije za područje Austrijskog primorja sa sjedištem uprave u Trstu.² Intenzivan razvoj nastavit će se i u drugoj polovici 18. stoljeća, u vrijeme Marije Terezije, koji će rezultirati i širenjem grada prema moru.³ Rijeka postaje važno propulzivno umjetničko središte, u kojem se odvija intenzivna umjetnička djelatnost na svim poljima koja uvelike mijenja lice grada. Podižu se nove kuće,⁴ vijećnica,⁵ palače,⁶ crkve se opremaju kvalitetnim djelima, a grad postaje bitno središte kiparske produkcije i altaristike na sjevernom Jadranu.⁷ U arhitekturi grada spajaju se utjecaji iz venecijanske i srednjoeuropske sredine, posebno izraženi u gradnji crkava. U drugoj polovici 18. stoljeća izvodi se barokna obnova najvažnije srednjovjekovne crkve u gradu, augustinske crkve Sv. Jeronima, zanimljiv primjer barokizacije u kojoj je ostvaren spoj venecijanskih i srednjoeuropskih utjecaja, ali i rješenja iz lokalne arhitektonske tradicije, te je istaknut primjer stilskog pluralizma karakterističnog za arhitekturu 18. stoljeća. U istraživanjima arhivskih dokumenata Damir Tulić i Mario Pintarić našli su potvrdu da je autor te barokizacije riječki barokni kipar Antonio Michelazzi.⁸ Cilj ovog rada jest razmotriti stilsko rješenje barokne obnove augustinske crkve u kontekstu riječke arhitekture i njezino mjesto u širem kontekstu arhitekture sjevernojadranskog kao i srednjoeuropskog prostora, te razmotriti podrijetlo utjecaja koji su oblikovali njezino rješenje.

Kipar i arhitekt Antonio Michelazzi

Među kiparima djelatnima u Rijeci u baroknom razdoblju najvažnije ime je Antonio Michelazzi (Gradišće na Soči/Gradisca d'Isonzo/Gradišće ob Soči, 1707. – Rijeka, 1771.). U Rijeku dolazi kao član radionice Paola Zulianija krajem 1724., a trajno se nastanio od 1727. godine, privučen pogodnostima za umjetnike koje je garantirao carski patent iz 1725. godine.⁹ Djelovanje kipara Michelazzija dugo je bilo predmet istraživanja domaćih i stranih povjesničara umjetnosti,¹⁰ a novim istraživanjima Damira Tulića i Marija Pintarića otkrivena su i do sada nepoznata djela koja upotpunjuju njegov imponozantan opus. U kontekstu istraživanja arhitekture 18. stoljeća, posebno su važna njegova novootkrivena djela kao arhitekta, koja otvaraju novu temu istraživanja do sada nepoznatog dijela njegove razgranate djelatnosti.¹¹ Veći dio Michelazzijevih arhitektonskih projekata ostao je nerealiziran, sačuvan samo u arhivskim dokumentima, uglavnom zbog prevelikih troškova. O važnosti njegova djelovanja kao arhitekta kao i značenju njegova arhitektonskog opusa jasno govori činjenica da od 1755. nosi titulu *Cesareo Reggio Architetto*, a najviše je bio angažiran od tršćanske uprave.

Michelazzi je izradio nekoliko projekata izrazito utilitarne naravi. Prvo djelo je 1750. prijedlog za rušenje kuće u Krku, a djeluje i kao javni procjenitelj u Omišlju. U Senju 1758. izrađuje projekt regulacije nove luke, nove regulacije potoka kao i za nove građevine.¹² Iste godine radi planove za pregradnju stana zapovjednika, novog zdravstvenog ureda, dvije mesnice, štale za konje, cisterne i novi mandrač u Karlobagu, kao i za obnovu kaštela.¹³ Zbog prevelikih troškova ti projekti nisu realizirani, a iako je riječ o utilitarnim djelima bez izraženih stilskih odlika, ipak se uočava

bliskost s kontinentalnim utjecajima, posebno onima iz Kranjske.¹⁴ Djelatan je kao arhitekt i u Rijeci, radi projekt obnove gradskog tornja oštećenog u potresu 1750.¹⁵ Iako njegova uloga, osim u kiparskoj dekoraciji, nije jasnije precizirana, autori ističu identično oblikovan detalj tankih voluta koje flankiraju središnje polje na tornju, a koje se nalaze i na projektu tornja u Karlobagu. Ovdje treba upozoriti i na jedno ranije rješenje kao mogući uzor za taj Michelazzijev projekt: srodno oblikovane uspravne volute konkavnog obrisa nalaze se i na portalu Karla VI. u riječkom Lazaretu, podignutom od 1722.¹⁶ Dva desetljeća nakon obnove gradskog tornja, 1770. izrađuje projekt nove klaonice i rušenja starog bastiona ispod Sv. Jeronima, koji nije izveden.¹⁷ Michelazzi 1768. izvodi i jedino realizirano i sačuvano arhitektonsko djelo, obnovu augustinske crkve Sv. Jeronima. Krajem 1768. godine radi projekt crkve Sv. Filipa Apostola u Mrkoplju, čije podizanje prate brojne poteškoće i odgađanja, a srušena je u bombardiranju u Drugom svjetskom ratu.¹⁸

Povijest gradnje i barokna obnova augustinske crkve Sv. Jeronima

Augustinci, *Ordo Eremitarum Sancti Augustini*, bili su prva redovnička zajednica u Rijeci, gdje djeluju od 14. stoljeća do zatvaranja u vrijeme crkvenih reformi Josipa II. 1788. godine. Bivši augustinski samostan i crkva Sv. Jeronima pripadaju najvažnijim primjerima arhitekture gotičkog razdoblja u Rijeci i okolici. Nakon ukidanja reda 1788. crkvu je vodio dijecezanski svećenik, a od 1951. preuzimaju je dominikanci. U starijoj literaturi navodio se podatak da su augustinski samostan i crkvu Sv. Jeronima utemeljili 1315. knezovi Devinski, feudalni gospodari grada Rijeke,¹⁹ od kojih 1399. posjed preuzima obitelj austrijskih grofova Walsee. Novi vlasnici inicirali su pravi zamah u izgradnji i opremanju kompleksa samostana i crkve, koji s 23 nadgrobne ploče postaje svojevrsnim mauzolejom riječkog patricijata.²⁰ Povjesničar Marko Medved u recentnim istraživanjima početak djelovanja i izgradnju samostana i crkve Sv. Jeronima augustinca pustinjaka smješta u drugu polovicu 14. stoljeća, a ne, kako je prije bilo smatrano, u početak 14. stoljeća.²¹ Crkva je dovršena početkom 15. stoljeća, 1408., odnosno 1409. godine.²² Kvalitetom se ističu kapele u klasturu samostana, kapela Sv. Trojstva podignuta 1437. – 1450. godine, koja predstavlja najvažniji primjer gotičke arhitekture u Rijeci, a srodnosti s istovremenim primjerima iz arhitekture Kranjske upućuju na vjerojatni angažman stranih umjetnika i najvišu razinu feudalnih naručitelja.²³ Uz nju je podignuta i nešto kasnija kapela Blažene Djevice Marije od Milosti. Samostan i crkva imali su važnu ulogu u gradu, te su u njoj djelovale brojne bratovštine s članovima istaknutim pojedincima.²⁴

Sačuvano je nekoliko prikaza crkve i samostana, na temelju kojih možemo rekonstruirati izgled i kasnije pregradnje sklopa. Posebno je bitna kolorirana veduta Rijeke iz 1578. godine kartografa Ivana Klobučarića/Joannes Clobucciarich Fluminensis (Dubašica na Krku, oko 1545./1550. – Fürstenfeld, oko 1605.) koji je jedno vrijeme bio i prior samostana.²⁵ Crkva je bila jednobrodna, manjih dimenzija, zaključena svetištem s poligonalnim troosminskim zaključkom. Jednostavno pročelje rastvoreno je rozetom, a na bočnom južnom pročelju vidljivi su uski visoki prozori. Sjeverno od crkve ucrtane su obje kapele, a niži ogradni zid povezuje samostanski kompleks s gradskim zidinama. Između južnog krila samostana i crkve je zvonik, zaključen nižim četverolisnim krovom.²⁶ Na kasnijim prikazima 16. i 17. stoljeća samostan i crkva nešto su jednostavnije izvedeni, gotovo shematski. Na poznatoj veduti grada *St. Veith am Flaum* Matthäusa Meriana iz 1656. (sl. 1) crkva je prikazana bez apside. Valvassorova veduta *Statt S. Veith am Pflaum vulgo Fiume oder Reka* iz 1689., iz *Die Ehre des Herzogthums Krain* pokazuje vrlo naglašen zvonik, koji će dominirati i na prikazima 18. stoljeća, primjerice na veduti iz 1728. godine, nastaloj prigodom dolaska cara Karla VI. u Rijeku ili na prikazu grada na oltarnoj pali u

1.
S. Veit am Flaum, Grafika objavljena u *Topographia Provinciarum Austriacarum*. Frankfurt, Matthaeus Merian st., 1642. (Grafička zbirka NSK, GZGS 1893 mer 11.) Označen augustinski samostan i crkva.

S. Veit am Flaum, printed in the *Topographia Provinciarum Austriacarum*, Frankfurt, Matthaeus Merian the Elder, 1642. The Augustinian monastery with the church is indicated.

riznici isusovačke crkve Sv. Vida, gdje je prikazan zvonik s biforom pri vrhu.²⁷ Detaljniji prikaz stanja crkve prije obnove je na oltarnoj pali na glavnom oltaru Blažene Djevice Marije s Isusom i sv. Jeronimom i Augustinom iz 1744. godine, no sama je slika starija, s kraja 17. stoljeća. Donosi položaj zvonika, zid samostana, vidljivi su prozori južnog pročelja te glavno pročelje s portalom i rozetom.²⁸

Na svetištu crkve 1744. godine izvedena je veća intervencija, kada je u crkvu postavljen novi mramorni oltar A. Michelazzija, koji je donirao bogati riječki trgovac Josip Minolli.²⁹ On je financirao i pregradnju svetišta, koje je zbog dimenzija oltara povišeno i ponovno svođeno, a tada su povećani i prozori³⁰ (sl. 2., sl. 3).

Augustinski kompleks teško je oštećen u potresu 1750. godine, obnova crkve uslijedila je 1768., a opremanje je dovršeno 1788. godine. Zadržano je gotičko svetište izmijenjeno dva desetljeća prije, a brod je produžen i novooblikovan te je podignuto novo pročelje. Spomenutim recentnim istraživanjima Damira Tulića i Marija Pintarića kao autor barokne obnove identificiran je riječki kipar Antonio Michelazzi. U novopronađenom arhivskom zapisu, datiranom 8. studenoga 1768. godine, sam Michelazzi navodi i svojim potpisom neopozivo potvrđuje da je osobno i na licu mjesta istražio i ponovno izmjerio crkvu riječkih augustinaca, a koja je nedavno preuređena prema njegovu nacrtu.³¹ Utvrdio je da je ostala iste širine, odnosno 31 venecijansku stopu te da je produžena za 15 venecijanskih stopa.

Djelatnost umjetnika u više grana likovnih umjetnosti nije iznimka nego je bilo pravilo sve do 19. stoljeća. Tek se intenzivnim osnivanjem akademija i tehničkih škola sustavno i jasno provodi razlika između školovanja i djelovanja kipara, slikara i arhitekata, koji su se do tada zajedno često školovali i bili djelatni na više polja. Tako je bila organizirana nastava na najvažnijoj akademiji sv. Luke u Rimu, a najveća imena visokobaroknog razdoblja u Rimu bila su djelatna u više polja – Pietro da Cortona bio je slikar i arhitekt, Gianlorenzo Bernini kipar i arhitekt. Instutucionalizirano ob-

2.
Svod svetišta crkve Sv. Jeronima
(snimila: D. Botica)

Vault in the sanctuary of the church
of St Jerome

razovanje specijalizirano samo na arhitekturu započinje u Francuskoj, utemeljenjem *Académie royale d'Architecture u Parizu*, koja s radom započinje 3. prosinca 1671., no do potpunog razgraničenja obrazovanja i djelovanja arhitekata i kipara doći će tek u 19. stoljeću.³² Isprepletenost djelovanja kipara, slikara i arhitekata u baroknom razdoblju imala je i teorijsku podlogu, tako je jedan od najutjecajnijih traktata baroka,

3.
Pročelje svetišta crkve Sv. Jeronima
s vidljivim povišenim dijelom
(snimila: D. Botica)

Façade of the sanctuary of the
church of St Jerome with the
elevated part visible

Perspectiva Pictorum et Architectorum Andrea Pozza iz 1693./1700. bio namijenjen i slikarima i arhitektima. U tom kontekstu ne iznenađuje da je najvažniji umjetnik tog razdoblja u Rijeci, Michelazzi, bio istaknuti kipar, ali i djelatnik kao arhitekt, tim više što je pri sklapanju ugovora za oltare, uz navođenje materijala i izgleda njegove arhitekture, po ustaljenom običaju prilagodio i popratne nacрте.³³

Opis crkve

Razdoblja gradnje crkve čitljiva su u jednobrodnoj crkvi s izduljenim poligonalno zaključenim svetištem, svođenim križnim svodom. Tlocrtno rješenje svetišta s poligonalnim zaključkom i kontraforima je iz gotičkog razdoblja, kao i prozori na svetištu. Zbog povišenja svetišta novi je svod podignut 1744. i ponavlja oblike gotičkog svoda, naglašene se susvodnice spajaju i tvore križni svod. Posebno je to vidljivo na poligonalnom zaključku, u gusto raspoređenim dubokim susvodnicama naglašenih bridova. Longitudinalni brod bačvasto je svođen s duboko zasječnim susvodnicama. Naglašeni trijumfalni luk polukružnog nadvoja oslanja se na pilastre koji nose odlomke gređa. Bočni zidovi broda raščlanjeni su s po dvjema oltarnim nišama sa svake strane (sl. 4), te pilastrima koji odvajaju šira polja u kojima su niše s oltarima i uža polja koja ih flankiraju. Udvojeni pilastri s bogato profiliranim kapitelima oblika odlomaka gređa nose profilirano gređe. Ritam susvodnica, odnosno peta svoda i pilastara ne poklapa se u potpunosti, pilastri tvore nešto šira polja od onih u svodu (sl. 5). Oltarne niše uokviruje polukružna profilacija, koja seže do friza gređa, odnosno „pokriva” donje profilacije gređa, a na krajevima se nastavlja u horizontalne profilacije. U toj kompoziciji višeg središnjeg lučno zaključenog otvora i bočnih

4.
Brod crkve Sv. Jeronima
(snimio: D. Tulić)

Nave of the church of St Jerome

5.
Bočni zid crkve i baza svoda
u crkvi Sv. Jeronima (snimio:
D. Tulić)

Lateral wall and a vault base in
the church of St Jerome

ravno zaključenih prepoznajemo reducirani motiv serlijane, odnosno paladijanskog otvora. Bogate, precizno izvedene višestruke profilacije arhitektonske artikulacije – posebno obrati gređa nad pilastrima, kao i koloristički odnosi tamnije artikulacije na svijetloj pozadini zida – stvaraju učinak složene i bogate, gotovo titrajuće raščlambe zidova, koja je naglašena i polikromijom mramornih bočnih oltara. Noviji dio crkve

diskretno se ističe oblikovanjem, povijena ograda pjevališta mekano ulazi u prostor, a naglašena je profilacijama na vrhu kao i tamnijim nosačima (sl. 6). Krivulja je prisutna i na novom pročelju. U donjem dijelu raščlanjenom pilastrima je portal uokviren edikulom sa stupovima na visokim postamentima koji nose gređe i prekinuti segmentni zabat, a dovratnici lučni nadvoj nad kojim je trokutasti zabat (sl. 7). Posebno se ističe kvalitetno oblikovana ograda nad vratima od kovanog željeza sa stiliziranim povijenim viticama poput *rocaille* (sl. 8). Pročelje zaključuje zabat

6.
Ograda pjevališta crkve Sv.
Jeronima (snimio: D. Tulić)
Choir railing in the church of St
Jerome

7. Pročelje crkve Sv. Jeronima i zgrada Municipija, *Chiesa di S. Girolamo, Piazza del Municipio*, 1940. (Soprintendenza monumenti Trieste, sada Soprintendenza Archeologia, belle arti e paesaggio del Friuli Venezia Giulia, inv. br. 6096)

Façade of the church of St Jerome and the Municipium building, *Chiesa di S. Girolamo, Piazza del Municipio*, 1940

8. Portal crkve Sv. Jeronima (snimila: D. Botica)

Portal of the church of St Jerome

s rozetom, povijene obrisne linije s blago uvis polukružno potisnutim zaključkom. Pročelje tako tvori „elegantnu scenografsku kasnobaroknu kulisu”,³⁴ danas, nažalost, devastiranu neprimjerenom namjenom trga pred crkvom kao parkirališta.

O stilu riječke augustinske crkve

Obnova crkve Sv. Jeronima zanimljiv je primjer spoja starog i novog te ispreplitanja različitih utjecaja, odnosno pluralizma stilova, dominantnoj karakteristici arhitekture 18. stoljeća.³⁵ U odnosu starijeg dijela crkve i novooblikovanog broda odražava se odnos prema prošlosti specifičan za srednjoeuropski kulturni krug, a u oblikovanju su prisutni brojni elementi u kojima možemo naći utjecaj lokalne arhitekture, koji do sada nisu bili razmatrani. Dominira utjecaj sjevernojadranske umjetnosti, kako je još R. Matejčić istaknula, crkva je bliska primorskoj skupini uz primjese austrijskog rokoka.³⁶ Barokizaciju augustinske crkve, odnosno baroknu obnovu, odlikuje spajanje srednjovjekovne supstancije i suvremenog oblikovanja u nedjeljivu cjelinu, dakle spoj inovacije i kontinuiteta. Gotička crkva zadržana je i integrirana u novoj crkvi, oblikovanje svetišta upotrebom oblika gotičke arhitekture u pregradnji 1744. izraženi je primjer osjećaja za tradiciju i čuvanje memorije prostora. I veća barokna obnova 1768. zadržava svetište s gotičkim oblicima, kao i naglašeni trijumfalni luk. Takav pristup barokizacijama u kojima se spaja srednjovjekovno i barokno oblikovanje karakteristično je za srednjoeuropski krug, prema podjeli Meinrada von Engelberga, koji razlikuje francuski, talijanski i srednjoeuropski pristup.³⁷ U lokalnom kontekstu i funkciji crkve o kojoj je bilo riječi prije, takvo je oblikovanje posve razumljivo.

Barokizaciju augustinske crkve treba razmotriti i u kontekstu onodobne lokalne arhitektonske produkcije. U Rijeci se podiže ili obnavlja nekoliko važnih sakralnih objekata u 17. i 18. stoljeću, a neke elemente nalazimo u više primjera, što upućuje i na postojanje određenih lokalnih uzora. Zadržavanje starijih dijelova građevina koji se integriraju s novim dijelovima nalazimo u jednoj od prvih crkava podignutih u baroknom razdoblju, franjevačkoj crkvi na Trsatu. U obnovi koja je započela nakon požara 1629., a većim dijelom dovršena do 1652., za vrijeme gvardijana Franje Glavinića, zadržano je staro svetište te naglašen gotički trijumfalni luk, što ćemo pola stoljeća poslije vidjeti i u obnovi augustinske crkve.

Najvažnija crkva u Rijeci u baroknom razdoblju svakako je isusovačka crkva Sv. Vida, podignuta od 1638. prema projektu Giacoma Briana (1589. – 1649.). U 18. stoljeću donesena je odluka o nastavku radova, angažiran je Bernardin Martinuzzi (1708. – 1753.), odnosno prema recentnim istraživanjima Carlo Martinuzzi (oko 1673. – 1726.),³⁸ tambur kupole povišen je za prostor galerija za sjemeništarce i redovnike, a crkva je dovršena 1744. godine. U oblikovanju crkve podignute nad poligonalnim tlocrtom s vijencem kapela i naglašenim centraliziranim svetištem odražavaju se utjecaji sjevernotalijanske i venecijanske arhitekture. U pojedinim elementima, kao što su voluminozni polustupovi na visokim postamentima koji flankiraju otvore kapela i nose snažno gređe, te oblikovanju artikulacije u tamnom kamenu koji čini snažan kontrast svijetlim zidovima, možemo ustvrditi prvi snažniji dotok paladijanizma oblikovanog Longheninim stilom naglašenih plastičkih i sceničnih vrijednosti u našu arhitekturu. Iako je taj učinak umanjen naknadnom intervencijom 18. stoljeća – kada je podignuta galerija i povišen prostor, a artikulacija ploha pilastrima i polustupovima remeti ritam donje zone – iznimna oblikovna vrijednost i specifična uloga arhitektonske artikulacije kao i kolorističkih efekata utjecala je na graditelje 18. stoljeća, pa tako i na obnovu augustinske crkve.

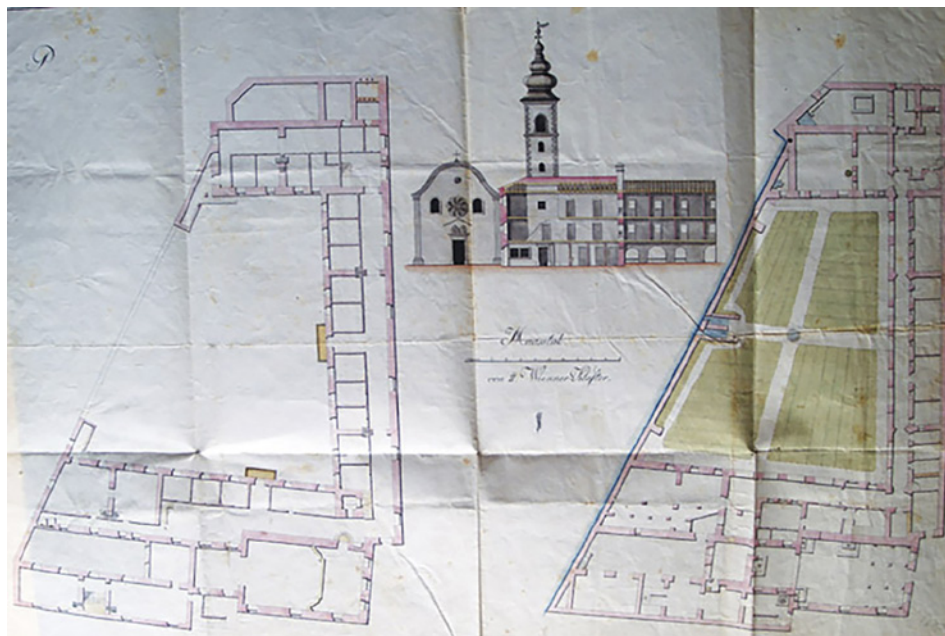
Brojne pregradnje provode se u zornoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije tijekom 17. i 18. stoljeća,³⁹ ali je ostala sačuvana srednjovjekovna trobrodna bazilikalna struktura crkve. Između 1716. i 1726. godine kao zaklada plemićke obitelji de Orlando izvedena je obnova svetišta, postavljen oltar i trijumfalni luk u crnom kamenu. Naglašene kapitele nosača trijumfalnog luka i polukružni nadvoj nalazimo nekoliko desetljeća poslije u manjem mjerilu u augustinskoj crkvi. U baroknoj obnovi zborne crkve angažirani graditelji i umjetnici iz Ljubljane i Goricije stvaraju ključno mjesto ulaska srednjoeuropske umjetnosti u Rijeku. Posebno je zanimljivo oblikovanje bočnih brodova crkve, u kojima se nižu centralizirani kupolasto svodeni traveji, stvarajući prostorni ritam koji će dominirati u longitudinalnoj sakralnoj arhitekturi srednje Europe od kraja 17. stoljeća.⁴⁰ U opremanju unutrašnjosti crkve drveni oltari zamijenjeni su mramornima iz radionice Lazzarinija, Michelazzija i Petruzzija. U ovom kratkom pregledu svakako je potrebno naglasiti i danas nestalu crkvu Sv. Roka u sklopu samostana benediktinki, koja je stajala u neposrednoj blizini zborne crkve. Nakon potresa 1750. baroknu obnovu provodi arhitekt Antonio de Verneda (1693. – 1774.). Crkva je srušena 1911. godine.⁴¹ Na sačuvanom crtežu pročelja vidljiv je polukružni valoviti zabat, koji će se poslije u nešto složenijem obliku ponoviti na pročelju augustinske crkve. (sl. 9)

U barokizaciji augustinske crkve preuzimaju se, dakle, neka rješenja već prisutna u riječkim crkvama – spoj starijeg svetišta i novog broda iz trsatske crkve, koloristički istaknuta neopaladijanska artikulacija iz isusovačke crkve, istaknuti trijumfalni luk zborne crkve te valovita linija pročelja s crkve Sv. Roka, koje će se spojiti s dominantnim utjecajima iz drugih sredina u skladnu cjelinu. Zanimljivo je razmotriti i jedan primjer utjecaja barokizacije augustinske crkve na novopodignute građevine. Na samom „izdisaju baroka”⁴² krajem 18. stoljeća, arhitekt Ignacije Hencke (1740. – 1798.) gradi na području *civitas novae* pravoslavnu crkvu Sv. Nikole, zajedno sa suradnikom

9.

Nacrt samostana benediktinki i crkve Sv. Roka (preuzeto s <http://fluminensia.org/sveti-rok-u-starom-gradu>)

Plan of the Benedictine nunnery and the church of St Rochus

10.

Unutrašnjost crkve Sv. Nikole (snimila: D. Botica)

Interior of the church of St Nicholas

Giuseppeom Capovillom.⁴³ Primjer je gradnje sakralne arhitekture u jozefinskom razdoblju, kada na temelju planova za tzv. normirane ili tipske crkve koji se izrađuju u bečkom Hofbauamtu, odnosno središnjem uredu za izgradnju, u svim dijelovima Monarhije nastaju srodna rješenja.⁴⁴ Na pročelju se isprepliću barokni klasicizam i *Zopf* stil, dok se u jednostavno oblikovanoj unutrašnjosti s tamnije izvedenom arhitektonskom artikulacijom raščlambe (pilastri, profilirano gređe, pojasnice), neuobičajeno za ovakav tip crkava, preuzimaju rješenja iz augustinske crkve (sl. 10).

11.
Venecija, pročelje crkve
S. Girolamo (preuzeto
s https://it.m.wikipedia.org/wiki/File:San_Girolamo_%28Venezia%29.jpg)

Venice, façade of the church of S. Girolamo

12.
Venecija, unutrašnjost crkve
S. Girolamo (preuzeto s
<http://www.churchesofvenice.co.uk/cannaregio.htm#sangir>)

Venice, interior of the church
of S. Girolamo

Dominantna značajka u oblikovanju novog broda augustinske crkve svakako je utjecaj sjevernojadranske arhitekture, kako je još R. Matejčić istaknula, srodnost s „primorskom skupinom crkava”, odnosno, kako se prema V. Markoviću naziva ta grupa, s crkvama „neopaladijanskog tipa”.⁴⁵ Crkve te grupe podižu se tijekom 18. stoljeća u sjevernojadranskoj Hrvatskoj, od župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Umagu, 1730. sve do izmaka 18. stoljeća.⁴⁶ Ključna karakteristika ovog tipa crkava je preuzimanje i interpretacija elemenata sakralne arhitekture Andree Palladija, raširena pojava u arhitekturi sjevernojadranskog bazena u 17. i 18. stoljeću. Kao model za gradnju crkava poslužila je Palladijeva crkva Il Redentore (građena 1577. – 1592.), u kojoj je longitudinalni prostor flankiran s tri para kapela oblikovan klasicizirajućom arhitektonskom dekoracijom.⁴⁷ Kao ključna karakteristika ovog tipa crkava, koji je u širokoj upotrebi u 18. stoljeću, a nastao je pod utjecajem Palladijeve arhitekture, ističe se raščlamba bočnih zidova otvorima plitkih kapela i manjim nišama, te koritasti svod zasječen dubokim susvodnicama unutar kojih su termalni prozori. Marković taj tip naziva neopaladijanskim, jer se „ne temelji se na klasicističkom ‘naboju’ koji pojam (neo)paladijanizma redovno sadrži, nego se smjera na određenu arhitektonsku shemu koju je Palladio ostvario brodom crkve Il Redentore”, razlikujući tako primjenu rješenja koje se temelji na Palladijevoj crkvi u ovoj grupi od paladijanizma kao klasicističkog oblikovanja nadahnutog Palladijevim opusom.⁴⁸

Ti elementi oblikovanja broda, u pojednostavnjenom obliku i manjim dimenzijama, javljat će se u različitim inačicama u djelima arhitekata 17. i 18. stoljeća. Ključnu ulogu u stvaranju tipa crkve koji će biti primjenjiv u manjim sredinama, a

istovremeno zadržati karakteristike Palladijeve arhitekture imala su djela Giorgija Massarija (1687. – 1766.)⁴⁹ i Antonija Gasparija (1656. – 1723.). Projekt potonjeg za venecijansku crkvu S. Maria della Fava (1705. – 1715.),⁵⁰ u kojem smanjuje dubinu kapela, uvodi pilastre umjesto polustupova te naglašene obrate gređa nad pilastrima, lišen suvišne dekoracije, u jasnim odnosima zida i otvora, postaje iznimno primjenjiv model za gradnju crkava 18. stoljeća. U njima se s jedne strane pozivanjem na zajednička mjesta očituje pripadnost regiji i određeni prepoznatljivi državni stil, što postaje sve važnija tema u arhitekturi i utjecaju države na arhitekturu tijekom 18. stoljeća. S druge strane, taj model crkve bio je dovoljno prilagodljiv i primjenjiv na različite zadatke, i ne sputava osobni stil pojedinih arhitekata.

Primjer prilagodbe tog modela pojedinoj narudžbi i specifičnom kontekstu gradnje je i barokna obnova riječke crkve Sv. Jeronima. Srodnosti s crkvama paladijanske tradicije u prvom redu se očituju u oblikovanju bočnih zidova, kompozicijom otvora s velikim uokvirenim nišama u kojima su oltari i naglašenom arhitektonskom atrikulacijom. Ključne razlike u odnosu na ustaljena rješenja ovog tipa javljaju se u oblikovanju svetišta i naglašenog trijumfalnog luka kao i u obliku svoda broda, što je rezultat specifičnih okolnosti gradnje i očuvanja starijeg sloja građevine. Najbliži uzori za oblikovanje broda mogu se naći u Istri, primjerice u plitkim nišama u crkvi Sv. Vida u Grožnjanu (1748.), no uokvirenima korintskim pilastrima. I u Friuliju se u djelima G. Massarija nalaze paralele, posebno u crkvi Sv. Marka u Crespano del Grappa (1735.), u oblikovanju prvog i trećeg travaja.⁵¹ No ključni uzor držim da je bila obnova venecijanske augustinske crkve S. Girolamo na Cannaregiu, nakon požara 1705., koju provodi Domenico Rossi (1657. – 1737.).⁵² U jednostavnom brodu bočne kapele svedene su na plitke niše uokvirene korintskim pilastrima. Ponavlja se dvodijelna prostorna kompozicija longitudinalnog broda, definirana dvama većim nišama za smještaj oltara, a ne trodijelna kako je ustaljeno. Brod je svodjen koritastim svodom s dubokim susvodnicama nad nišama, što je izvedeno i u riječkoj crkvi (sl. 10). Jednostavna i suzdržana raščlamba prostora s dobrim osvjetljenjem, bez bogate dekoracije i raskoši materijala kao u drugim Rossijevim projektima, primjerice za isusovačku crkvu u Veneciji (1714. – 1736.) ili pročelje crkve S. Stae,⁵³ predstavljalo je primjenjivo rješenje i za manje sredine. Riječki augustinci za crkvu istog titulara (!) prilagođavaju Rossijevo djelo manjem mjerilu, ali i specifičnim potrebama. Pročelje crkve S. Girolamo, s nižom gornjom zonom, V. Marković ističe kao uzor za umašku crkvu (sl. 11).⁵⁴

Uz utjecaje iz venecijanske i lokalne riječke arhitekture, te starijih slojeva same građevine, u augustinskoj crkvi razaznajemo i utjecaje iz srednjoeuropskog umjetničkog kruga, a koji se očituju u upotrebi krivulje. Povijena ograda pjevališta unosi zrele kasnobarokne kvalitete u prostor, a posebno se to očituje na pročelju koje s naglašenim zabatom s krivuljom tvori efektno kasnobarokno rješenje. Krivulja se rijetko javlja na pročeljima crkava na sjevernojadranskom području, npr. u Žminju na župnoj crkvi Sv. Mihovila (1717.), ili u Malom Lošinju, na župnoj crkvi Rođenja Marijina (1757.). U neopaladijanskim crkvama venecijanskog područja pročelja su zaključena klasičnim zabatom, koji postaje sve naglašeniji od sredine stoljeća jačanjem klasicizirajuće struje. U toj povijenoj liniji R. Matejčić prepoznala je utjecaj austrijskog rokoka, a posebno su zanimljive paralele s pročeljem nestale crkve Sv. Roka Antonio de Vernede. Srodan no složeniji primjer tog tipa pročelja s pilastarskom raščlambom donjeg dijela i naglašenog zabata s krivuljom ima i uršulinska crkva u Ljubljani Carla Martinuzzija (1674. – 1727.), građena 1718. – 1726., te upućuju na zajedničko izvorište.⁵⁵ U svjetlu novootkrivenog autorstva crkve, rješenje pročelja vjerojatno možemo tražiti i u arhitekturi oltara, gdje se u 18. stoljeću primjenjuju različite forme prekinutih odnosno složenih vijenaca i zabata.

Zaključak

U baroknoj obnovi bivše augustinske crkve Sv. Jeronima u Rijeci prisutne su ključne karakteristike sakralne arhitekture 18. stoljeća, kao zanimljiv spoj različitih stilskih rješenja i utjecaja vrlo zorno pokazuje pluralizam stilskih rješenja tog razdoblja. Jedno od najvažnijih arhitektonskih djela 18. stoljeća u Rijeci, novim istraživanjem arhivskih dokumenata prepoznato je kao djelo najvažnijeg riječkog baroknog kipara, Antonija Michelazzija. Vjerojatno je i činjenica da obnovu crkve vodi umjetnik kojem je kiparstvo, a ne arhitektura, primarno područje djelovanja, rezultirala je spojem više različitih utjecaja. Tako je u obnovi augustinske crkve primijenio neka rješenja prisutna u lokalnoj arhitekturi: spoj starog i novog, paladijanski interijer i naglašeni svodeni slavluk iz riječkih crkava 17. i 18. stoljeća. No dominira bliskost s rješenjima neopaladijanske sakralne arhitekture na području Venecije i Veneta te sjevernojadranskog bazena, kako je već 1982. Radmila Matejčić istaknula. U tom brojnom korpusu crkava koje svoje korijene vuku iz Palladijevih rješenja, držim da je obnova venecijanske augustinske crkve istog titulara (!) početkom 18. stoljeća bila ključna u odabiru rješenja za oblikovanje novog broda. Produljenjem crkve nastaje prostor i za stilski suvremenija rješenja na tlocrtu krivulje, za koje je kipar Michelazzi mogao naći inspiraciju i u riječkoj arhitekturi, ali, naravno, i u arhitekturi oltara. Barokizacija augustinske crkve tako zrcali umjetničku situaciju u Rijeci 18. stoljeća, grada pod vlašću Habsburgovaca, snažno povezanog s Kranjskom i srednjoeuropskim umjetničkim krugom, a istovremeno otvorena i umjetničkim strujenjima iz najvažnijeg centra na sjevernom Jadranu, iz Venecije. Analizom različitih stilskih rješenja i utjecaja u ovoj barokizaciji potvrđuje se pluralizam kao ključna značajka umjetnosti u graničnim područjima kao prostori- ma intenzivne razmjene.⁵⁶ Sredina je to u kojoj ispreplitanje različitih utjecaja rezultira originalnim rješenjima, kako je to istaknuo još Ljubo Karaman, ističući slobodu stvaranja i široke stvaralačke sinteze kao važnu odliku umjetničke produkcije granične i periferijske sredine kao mjesta dodira različitih umjetničkih krugova.⁵⁷

BILJEŠKE

- ¹ Posebno su važna istraživanja u sklopu istraživačkog projekta HRZZ-a *ET TIBI DABO: Naručitelji i donatori umjetnina u Istri, Hrvatskom primorju i sjevernoj Dalmaciji od 1300. do 1800.*, IP-2016-06-1265, voditeljice prof. dr. sc. Nine Kudiš, 2017. – 2021.
- ² U Trstu je 1749. osnovana Trgovačka intendatura za Primorje, nova upravna jedinica koja je obuhvatila Akvileju te do 1776. – 1777. i Rijeku, Bakar, Trsat i Kraljevicu, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=70826>
- ³ Za potrebe širenja grada zatrpava se obrambeni jarak uz zidine, u zadnjoj četvrtini 18. stoljeća u novom dijelu grada podižu se javne palače i kuće višeg građanstva, u stilu kasnobaroknog klasicizma posebno i pod vodstvom graditelja Antuna Gnamba, RADMILA MATEJČIĆ, Barok u Istri i Hrvatskom primorju, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., 383–648, 424–428; KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2015., 643–644.
- ⁴ PETAR PUHMAJER, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Stambena arhitektura Rijeke u drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća, *Zbor-*

- nik radova znanstvenog skupa „Klasicizam u Hrvatskoj”*, (ur. Irena Kraševac), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2016., 127–146.
- PETAR PUHMAJER, Stambene palače kasnog 18. stoljeća u Rijeci: prostorna i tipološka obilježja, *Ars Adriatica*, 11 (2021.), 285–310.
- ⁵ PETAR PUHMAJER, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Stara gradska vijećnica u Rijeci: povijest sjedišta gradske vlasti od najranijih zapisa do 19. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 42 (2018.), 71–84.
- ⁶ PETAR PUHMAJER, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Palača Benzoni – primjer stambene arhitekture 18. stoljeća u riječkom Starom gradu, *Ars Adriatica*, 6 (2016.), 185–198; PETAR PUHMAJER, KRASANKA MAJER JURIŠIĆ, Barokna palača i vrt Giovannija Felicea de Gerliczyja u Rijeci: prilog identifikaciji i valorizaciji, *Ars Adriatica*, 7 (2017.), 237–250.
- ⁷ NINA KUDIŠ, DAMIR TULIĆ, Barokna Rijeka, *Hrvatska revija* 2, (2019.), <https://www.matica.hr/hr/584/barokna-rijeka-29387/>
- ⁸ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ, Prilozi za kipara i arhitekta Antonija Michelazzija o 250. obljetnici majstorove smrti, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 45 (2021.), 127–144.

- ⁹ Patentom cara Karla VI. od 19. prosinca 1725. godine garantirane su povlastice svim trgovcima, obrtnicima i umjetnicima ako se nastane u slobodnim gradovima Trstu i Rijeci, te se oslobađaju obaveze primanja carske vojske kao i drugih nameta, vidi DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 8), 127, 130.
- ¹⁰ Iscrpn bibliografija u DANKO ŠOUREK, *Altarističke radionice na granici: Barokni mramorni oltari u Rijeci i Hrvatskom primorju*, Zagreb: Leykam international, 2015., 16–18, 183–186.
- ¹¹ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ, Io Antonio Michelazzi Architetto di professione. Nepoznati majstorovi projekti i nacrti za Krk, Omišalj, Senj, Karlobag i Rijeku, *Ars Adriatica*, 9 (2019.), 107–132, donose 12 prije nepoznatih arhitektonskih nacrti A. Michelazzija.
- ¹² Radi projekte za trasiranje novog korita potoka, senjsku luku, za zatvore u kaštelu, zdravstveni ured, klaonicu i trgovine za prodaju mesa, DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 112 i d.
- ¹³ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 117 i d.
- ¹⁴ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 119.
- ¹⁵ Za popravak gradskog tornja oštećenog u potresu 1750. godine Michelazzi je 1753. dobio 80 fiorina, DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 119.
- ¹⁶ Lazaret sv. Karla Boromejskog gradi se od 1722., rad inženjera i graditelja Antona Matthiasa Weissa, Carla Martinuzzija te Antonija de Vernede, RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 420–421.
- ¹⁷ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 121–122.
- ¹⁸ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 8), 138.
- ¹⁹ *Inventar crkve svetog Jeronima i dominikanskog samostana u Rijeci*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Odjel za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Rijeci, br. elaborata 638, Rijeka, 2005., 3. Ta se godina uzima kao početak gradnje crkve, *Klaustar ex augustinskog samostana u Rijeci*, Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Odjel za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Rijeci, br. elaborata 637, Rijeka, 2004., 8. Konzervatorska i restauratorska istraživanja kompleksa provode se od 1954.
- ²⁰ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 479.
- ²¹ Medved ističe da je historiografija najčešće prenosila podatak da je gospodar grada Hugon Devinski 1315. utemeljio riječki samostan i započeo im graditi crkvu. Potom je Hugon iz druge polovice 14. stoljeća nastavio njegovo djelo, dajući ključan doprinos izgradnji crkve Sv. Jeronima i augustinskog samostana. Kada je smrću Hugona IX. nestala muška loza Devinaca, naslijedili su ih Walseeovci, točnije Hugonovi zetovi Reinprecht II. i Rudolf. Walseeovci, novi gospodari grada, dovršavaju gradnju riječke augustinske crkve i samostana. Na temelju isprava i darovnica, zaključuje da je samostan postojao 1368., MARKO MEDVED, Datacija izgradnje augustinskog samostana i crkve sv. Jeronima u Rijeci, *Croatia Christiana periodica : časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 84 (2019.), 21–38, 22, 24–27. Isti autor u monografiji o bivšoj augustinskoj crkvi donosi podatke o postojanju starije, veće crkve pored gradske utvrde, jugozapadno od današnje crkve, koju su teško oštetili Venecijanci tijekom upada u grad 1509., a srušena je odlukom civilnih vlasti 1528. Otvara pitanje postojanja starije crkve, a današnja je crkva, prema tom tumačenju, građena tek u 16. stoljeću, MARKO MEDVED, *Filius conventus Fluminensis. Augustinci pustinjaci sv. Jeronima u Rijeci*, Zagreb, Srednja Europa, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020., 74–82. Ove teze nisu potvrđene istraživanjima same građevine.
- ²² MARKO MEDVED (bilj. 21/2019.), 28–29.
- ²³ RADMILA MATEJČIĆ, *Kako čitati grad – Rijeka jučer, danas*, Rijeka: Izdavački centar, 1988., 43–44.
- ²⁴ Donosi podatke o djelovanju bratovština Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije, utemeljene 1577., Bratovština Gospe od Pojasa, utemeljene 1641., Bratovština Gospe od Krunice, utemeljene 1579., Bratovština sv. Nikole Tolentinskog, koja se spominje u pravnim dokumentima iz 18. stoljeća, ali nema podataka o godini utemeljenja. Kratko je djelovala i Bratovština Presvetog oltarskog sakramenta. MARKO MEDVED, Bratovštine u augustinskoj crkvi i samostanu sv. Jeronima u Rijeci, *Croatia Christiana periodica : časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 85 (2020.), 1–14.
- ²⁵ Ivan Klobučarić naizmjenično je boravio u matičnom riječkom te u austrijskim (štajerskim) samostanima, 1577. imenovan je priorom riječkog samostana, 1584. imenovan je priorom samostana u Völkermarktu, u Fürstenfeldu bio je u više navrata prior između 1585. i 1603., a u Rijeci 1587, 1592. i 1597. Generalnim vikarom augustinske provincije štajersko-kranjske imenovan je 1591. godine.
- ²⁶ *Klaustar ex augustinskog samostana* (bilj. 19), 15–16.
- ²⁷ Prikazana je bifora kakvu ima i zvonik zborne crkve, iako za njega nema dokaza, *Klaustar ex augustinskog samostana* (bilj. 19), 23.
- ²⁸ *Klaustar ex augustinskog samostana* (bilj. 19), 24. Većina se istraživača slaže da najtočniji prikaz prije obnove donosi nepoznata grafika iz Pomorskog muzeja.
- ²⁹ DANKO ŠOUREK, (bilj. 10), 211–212.
- ³⁰ *Klaustar ex augustinskog samostana* (bilj. 19), 25.
- ³¹ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 8), 137.
- ³² Pregled povijesti djelovanja, a posebno okolnosti utemeljenja Académie royale d'Architecture, vidi ALEXANDER GRIFFIN, *The rise of Academic Architectural Education. The origins and enduring influence of the Académie d'Architecture*, London: Routledge, 2019.
- ³³ DAMIR TULIĆ, MARIO PINTARIĆ (bilj. 11), 108.
- ³⁴ RADMILA MATEJČIĆ, (bilj. 23), 47.
- ³⁵ *Architektur und bildende Kunst befinden sich im Zeitalter der Aufklärung in einer Übergangsphase, in der sich noch spätbarocke Dynamik neben dem importierten Rokoko beobachten lassen, wo sich neue klassizistische Züge abzeichnen und nicht selten mit traditionellen Formen zu einem Barockklassizismus vermengen und wo man überdies auch bereits mit dem Auftreten romantischer, etwa gotisierender Elemente zu rechnen hat. All das gibt nicht ein einliniges Stilbild, einen kontinuierlich verfolgbaren Formwandel, sondern es liegt ein Stilpluralismus vor, wie er in Zeiten des Wandels nichts Ungewöhnliches ist.*, cit. prema RENATE WAGNER-RIEGER, *Die Kunst zur Zeit Maria Theresias und Joseph II, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 34 (1981.), 7–22, 7–8.
- ³⁶ „Arhitekt se ovim rješenjem vezao uz „primorsku“ crkvenu arhitekturu, iako ne smijemo zaboraviti na utjecaj austrijskog rokoka.” RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 479.
- ³⁷ Meinrad von Engelberg razlikuje tri temeljna pristupa baroka srednjovjekovnim strukturama: francuski pristup, namjerni

- kontrast starog i novog; talijanski pristup – potpuna transformacija postojećih građevina i srednjoeuropski pristup – spajanje srednjovjekovne supstancije i modernih dekoracija u jednu nedjeljivu cjelinu, dakle spoj inovacije i kontinuiteta; MEINRAD VON ENGELBERG, *Renovatio Ecclesiae. Die „Barockisierung“ mittelalterlichen Kirchen*, Petersberg, 2005.; MEINRAD VON ENGELBERG, *Renovatio Ecclesiae Germanicae Nationis: the baroque renovation of medieval churches in the Holy Roman Empire*, u: *Alla moderna: antiche chiese e rifacimenti barocchi - una prospettiva europea Old churches and baroque renovations - a European perspective*, (ur. Augusto Roca De Amicis, Claudio Varagnoli), Rim, Edizioni Artemide, 2015., 137–157.
- ³⁸ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 472–475; RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 23), 59–64; KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 3), 89–100. U nedavno obranjenom doktorskom radu MARIO PINTARIĆ, *Naručitelji i umjetnici u Rijeci tijekom 17. i 18. stoljeća*, Zadar: Sveučilište u Zadru, doktorska disertacija, 2022., 318, donosi prijedlog temeljen na arhivskim izvorima da je autor galerije i kupole isusovačke crkve Carlo Martinuzzi, umjesto, kako se do sada smatralo, Bernardino Martinuzzi.
- ³⁹ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 475–479.
- ⁴⁰ Nosači koji odjeljuju brodove trapezoidnog su presjeka, što dodatno pojačava učinak centralizacije traveja bočnog broda i naglašava ritmizaciju prostornog nizanja.
- ⁴¹ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 479. Nova istraživanja arhivskih podataka o rušenju crkve Sv. Roka te ženskog benediktinskog samostana, koje je dovršeno 1915. donosi MARIO PINTARIĆ, (bilj. 38), 164–165.
- ⁴² RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 479.
- ⁴³ RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 480–481; RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 23), 151–155. Carsko dopuštenje izdano je 1785. godine, gradnja započinje 1788., a dovršena je 1790. godine.
- ⁴⁴ O gradnji normiranih crkava vidi DUBRAVKA BOTICA, Dugo 18. stoljeće u sakralnoj arhitekturi – tipologija sakralne arhitekture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj u drugoj polovici 18. stoljeća i na početku 19. stoljeća, u: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. M. Preinfalk), Ljubljana, 2011., 167–182; KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 3), 323–326.
- ⁴⁵ Vidi RADMILA MATEJČIĆ (bilj. 3), 440–441; KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 3), 323. Opis neopaladijanskog tipa crkve donosi Vladimir Marković: „Za arhitekturu 18. stoljeća na području Istre i Hrvatskog primorja osobito je značajna skupina velikih, uglavnom župnih crkava kod kojih se ponavlja ista organizacijska shema. Imaju izduženi pravokutni brod koji je nadstvođen u drvenoj građi konstruiranim i ožbukanim svodom koritasta oblika. Kod tih su crkava zidovi broda raščlanjeni parovima pilastara, iznimno polustupova, podignutim na visoke postamente. Između pilastarskih parova zid je produbljen plitkim kapelama odnosno oltarnim nišama. Ovisno o broju pilastarskih parova, tri su, a rjeđe dva para kapela ili niša s oltarima. Zidove broda zaključuje široko, povrh nosača obratima raščlanjeno gređe. Brod je osvjetljen prozorima, postavljenim u osi kapela, iznad greda, pa je svod na tim mjestima zasječen susvodnicama. Susvodnica je također iznad trijumfalnog luka, jer on visoko seže u zonu svoda, te iznad pročelnog zida broda na kojem se ponavlja ista pilastarska podjela kao i na zidu prema svetištu, pa i obris trijumfalnog luka upušten u zidnu plohu.” VLADIMIR MARKOVIĆ, Neopaladijevke jednobrodne crkve 18. stoljeća u sjevernojadranskoj Hrvatskoj, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split, 33/1 (1992.), 425–458, 425–426.
- ⁴⁶ U skupinu je R. Matejčić uvrstila župne crkve u Umagu, Buzetu, Grožnjanu, Završju, Bujama, crkvu Sv. Antuna Opata u Velom Lošnju i Gospu od Anđela u Poreču, a V. Marković proširio je i crkvama franjevačku u Rovinju te crkve u Semićima i Taru, Humu i Dolenjoj Vasi, VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 45), 426; VLADIMIR MARKOVIĆ, Crkve 17. i 18. stoljeća u sjevernojadranskoj Hrvatskoj, *Peristil*, 42–43 (1999.-2000.), 97–114, 102; te VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2004., 40–60; KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 3), 341–362.
- ⁴⁷ DEBORAH HOWARD, *The Architectural History of Venice*, New Haven, London, 2004., 203–207, O podrijetlu tipa u venecijanskoj arhitekturi v. VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 45), 427 i d. O utjecaju Palladija u sakralnoj arhitekturi vidi ANNA MARIA MATTEUCCI, *L'architettura del Settecento*, Torino: Garzanti, 1988., 297 i d.
- ⁴⁸ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 45), 427 (bilj. 5a).
- ⁴⁹ Opširnije o arhitektu koji djeluje u sjevernoj Italiji, Istri i Dalmaciji u HELENA SERAŽIN, *Arhitekt Giorgio Masari (1687–1766), Sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji*, Ljubljana: ZRC SAZU, Institut Franc Stele, 2007.
- ⁵⁰ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 45), 431, VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 46 /1999.-2000./), 101 i d.
- ⁵¹ HELENA SERAŽIN (bilj. 49), 54–56.
- ⁵² To je njegovo prvo dokumentirano djelo u Veneciji, UMBERTO FRANZOI, DINA DI STEFANO, *Le Chiese di Venezia*, Venecija: Alfieri, 1976., 113; DEBORAH HOWARD (bilj. 47), 237, HELENA SERAŽIN (bilj. 49), 51–52., <http://www.churchesofvenice.co.uk/cannaregio.htm#sangir> Crkva je zatvorena za vrijeme Napoleonove vladavine, u kasnijim prenamjenama i obnovama uklonjen je izvorni oblik, restauracija u 20. stoljeću.
- ⁵³ UMBERTO FRANZOI, DINA DI STEFANO (bilj. 52), 152–155, 64–65, ali i tu je vidljivo polazište u paladijanskoj arhitekturi koje kreativno primjenjuje ovisno o narudžbi i upotpunjuje raskošnim dekoracijama.
- ⁵⁴ VLADIMIR MARKOVIĆ (bilj. 46 /1999.-2000./), 102.
- ⁵⁵ KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 3), 323, povezuje oba primjera s Borrominijevim Oratorio sv. Filipa Nerija.
- ⁵⁶ MORITZ CSÁKY, *Die zentraleuropäische Stadt in der Moderne. Eine kulturwissenschaftliche Annäherung*, u: *The Entangled Histories of Vienna, Zagreb and Budapest (18th – 20th century)* (ur. Iskra Iveljić), Zagreb, FFPress, 2015., 11–38, 19–20.
- ⁵⁷ Karaman tako pišući o karakteru umjetnosti granične sredine „koji je na granici dvaju bitno različitih umjetnosnih krugova stoji pod utjecajem jednog i drugog takvog kruga” ističe Istru i Primorje kao takve regije, a za umjetnost periferijske sredine ističe samostalan umjetnički razvoj kao važnu karakteristiku: „[...] u stanovitom rastojanju od vodećih kulturnih krajeva prima pobude iz više strana, usvaja ih i prerađuje, razvijajući samostalnu umjetničku djelatnost na vlastitom umjetničkom tlu. Takve sredine realiziraju široke sinteze iz umjetničkih oblika različita podrijetla u prostoru i vremenu”, LJUBO KARAMAN, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti NR Hrvatske, 1963., 7.